

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Rö kyrkomiljö är vackert belägen på en åshöjd i ett småbrutet landskap. Intill kyrkan finns en folkskolebyggnad i tegel från 1902. Byggnaden används idag för andra ändamål men kyrkans funktion som sockencentrum understryks ännu av att det finns en förskola i en annan byggnad intill. I äldre tider har byggnader som tillhörde kyrkan legat på skolans plats, klockar- och kaplansboställe samt fattigstuga. Rö har varit annex till Rimbo sedan medeltiden.

1885 öppnades den smalspåriga järnvägen mellan Stockholm och Rimbo med station i Rö. Stationen låg ca 1 km från Rö kyrka och bidrog till att ett mindre stationssamhälle växte fram. Järnvägstrafiken lades ned 1981.

Rö kyrkoanläggning består av kyrka, kyrkogård, klockstapel, gravkor och bårhus. Kyrkan är placerad efter åsryggen, lite förskjutet från väst-östlig riktning.

2.2 Kyrkan

Kyrkan är en typisk medeltida Roslagskyrka av gråsten. Ursprungligen är den byggd som en salskyrka med rakt avslutat kor jämnhögt och jämbrett med långhuset vilket var en planform som från 1200-talet kom att bli dominerande i flera århundraden. Senare har vapenhus byggts till och kyrkan förlängts med kor i öster. Kyrkan byggdes med sakristia på norrsidan men den nuvarande sakristian uppfördes på 1700-talet. Ursprungskyrkan dateras till slutet av 1200-talet utifrån drag i byggnadssättet såsom murverk med sten i litet format och ursprungligen med brett utstrukna fogar, höga gavlar och högt placerade fönstersom kyrkan ursprungligen hade och på formen hos den enkelt profilerade ytterportalen. I slutet av 1400-talet tillkom vapenhuset placerat i sydväst och byggt med valv av tegel. I gavelröset har vapenhuset vacker tegelornamentik vilket hör samman med att tegelslagningstekniken spred sig i Sverige under senmedeltiden. Ungefär samtidigt som vapenhuset byggdes slogs tegelvalven i långhuset. Tidigare hade kyrkan haft valv av trä eller öppna takstolar. Kyrkans yttertak var ursprungligen högre och spetsigare, på 1700-talet sänktes det betydligt.

Kyrkan har drag som tyder på att den byggts av gotländska hantverkare vilket var ganska vanligt vid roslagskyrkorna vid denna tid. Ett karaktäristiskt drag är den trekantiga nischavslutningen i dörren från sakristian

Sedd från sydväst försvinner koret till stor del ur synfältet och betraktaren kan föreställa sig den medeltida kyrkans utseende. Västra gaveln som helt saknar öppningar eller ornamentik är särpräglad med sina obrutna murytor.

Kyrkan som vi ser den idag fick sin form i mitten av 1700-talet. I slutet av 1600-talet var den i dåligt skick men på samma sätt som i t ex grannsocknen Skederid kom det att dröja till mitten av 1700-talet innan ekonomin tillät en större arbeten. Koret byggdes, en ny sakristia uppfördes något förkjuten åt öster och de grova strävpelarna i sydöst och nordväst byggdes som förstärkning till murar i dåligt skick. Den östra gaveln var i stort sett fallfärdig och istället för att ta ned den och mura upp igen utökades kyrkan med det treslutna koret försett med valmat tak. Nytt tak byggdes över hela kyrkan. Taket som förut varit mycket spetsigt sänktes,

gavlarna togs ned så mycket som fyra alnar eller 2,4 meter. Koret och sakristian är putsade medan murarna i övrigt är fogstrukna. Taken är täckta med svartjärat spån.

I vapenhuset finns kyrkans enda ingång, yttre portalen är tvåsprångig och har ett dörrblad som troligen är från 1744. Dörren mellan vapenhus och långhus är kyrkans ursprungliga ytterdörr. Portalen är utåt tvåsprångig med en vulst mellan sprången. Dörrbladet är det ursprungliga med vackert smide från 1200-talet och monterades tillbaka på sin plats vid 1950 års restaurering. Fönstren är korgbågiga med putsade omfattningar, fönstersnickerierna har fyra lufter, de övre med glas i solfjädersmönster. Fönsterbågarna är kopplade och ska enligt uppgift vara från 1900-talets början men senare kompletterade. Fönstren i den södra muren förstörades 1707 då de fick sin nuvarande form och fönstret i norr togs upp 1828.

Kyrkorummet i Rö kyrka är litet och intimt med sluten bänkinredning som fyller ut stora delar av golvytan. Rummet delas tydligt i två delar från olika byggnadsskeden genom att de bakre valven har framtagna kalkmålningar medan koret är vitkalkat.

Kyrkorummet har tre valv, de två bakre är medeltida medan korets valv är från 1700-talet. Det bakre valvet är ett stjärnribbvalv med form lik valv i Rimbo kyrka. Det mellersta valvet är det tidigare koret accentuerat genom att vara något lägre än det bakre valvet. Valvet är åttadelat med ribbor som strålar ut i solfjäderform från mitten. Valven är rikligt bemålade med kalkmålningar från 1400-talets slut. Målningarna har mest sedvanliga motiv från senmedeltida bildvärld som symboler för de fyra evangelisterna, syndafallet och en framställning av den yttersta domen och helvetet. Ett motiv är ovanligt, *De tacksamma döda* i västra valvets södra kapp. Motivet utgår från en legend om en riddare som förvaras av de döda på en kyrkogård då andra riddare vill döda honom. På bilden ses riddaren som har tagit sig in på kyrkogården till en kyrka med högt torn medan de övriga riddarna söker honom utanför muren. Förutom figurativt måleri finns rikligt av ornamentik och schablonmåleri samt ett antal invigningskors. Kalkmålningarna överkalkades på 1700-talet och togs fram vid en restaurering 1950.

1950 -1951 restaurerades kyrkan under ledning av Ärland Noréen. Den slutna bänkinredningen byggdes 1950 och ersatte då öppna bänkar från slutet av 1800-talet. Predikstolen tillkom 1747 i rokokostil. Ljudtaket kröns av en figur av lammet med den kristna rödvita segerfanan. I hörnen återfinns änglahuvuden och under ljudtaket flyger en försilvrad duva, en symbol för den helige ande. Den senaste större omdaning av kyrkan gjordes 1972 – 1973 under ledning av arkitekt Uno Söderberg då orgel och orgelläktare från 1800-talet revs och nuvarande orgel tillkom.

Orgeln står mot den norra väggen i bakre delen av kyrkan. I samband med att orgelbygget tillkom också skranket i bakre delen av kyrkan. Då orgelläktaren togs bort fanns förhoppningar om att hitta kalkmålningar på den västra väggen men det visade sig att det mesta av äldre kalkmålningar var försvunna.

Koret urskiljer sig tydligt från resten av rummet genom sina vita väggar. Altaranordningen är en komposition från 1900-talet, den runda altarringen med svarvade dockor kom till omkring år 1900 och 1907 sattes kopian av Thorvaldsens Kristusstaty i Köpenhamns domkyrka upp. På var sida sitter om kristusstatyn sitter två värdefulla medeltida träskulpturer, en madonnabild från 1100-talet av ett slag som saknar motsvarigheter i Sverige och en skulptur av St Olov från 1400-talet, Rö kyrka är helgad åt St Olov. Koret har en behagligt dagsljus genom fönster på norra och södra sidan med glasmålningar skänkta på 1950-talet.

Belysningen i kyrkorummet består av tre malmkronor, ett antal lampor ritade av arkitekt Uno Söderberg i samband med bygget av orgeln 1973 samt ljusplåtar och ljusbärare. Klara fönsterglas bidrar till ett neutralt ljus.

Golven i mittgång och kor är belagda med tegel från 1950, i bänkkvarteren brädgolv.

Interiörens nuvarande färgsättning har utgått från predikstolens ursprungliga kulörer som tagits fram under flera senare färglager. Bänkinredningen har fått ganska skarpa blågröna och brunröda toner som visserligen finns i predikstolen men inte dominerar där. Tillsammans med kulörer hos textilier och orgel är helheten inte helt harmonisk.

Kyrkorummets nuvarande utseende har skapats genom upprepade tillägg och förändringar. 1700-talet innebar stora förändringar genom att koret tillkom liksom predikstolen och att det idag finns bänkar av 1700-talssnitt men det kan inte sägas att någon viss tidsepok tydligt dominerar Rö kyrka.

Vapenhuset är byggt med ett ribbvalv av tegel slaget omedelbart i samband med att det byggdes i slutet av 1400-talet. Även kalkmålningarna är från samma tid. I öster finns nisch för altare.

Sakristian är byggd längre åt öster omkring 1747 i samband med att koret uppfördes. En äldre sakristia revs helt. Liksom koret är sakristian murad av gråsten i nedre delen av murarna och längre upp av tegel. Valvet är ett flackt fyrdelat vitkalkat tegelvalv.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården består av två delar, den äldre kyrkogården på alla sidor omgiven av en gråstensmur och den förstoring som gjordes i slutet av 1930-talet i slutningen mot nord och väst. Även den nya kyrkogårdsdelen är muromgärdad. Den äldre muren är av utvändigt slåthuggen sten fogad med bruk och arkivuppgifter säger att den var putsad på 1700-talet. I nordvästra hörnet byggdes på 1890-talet en gravkammare med två ingångar. 1986 anlades en minneslund i norr.

Det finns ett tiotal grustäckta gravar och ett flertal med staket av järnräcken, smidda eller gjutna som märkbart bidrar till kyrkogårdens karkatär.

I södra delen av kyrkogården bildas ett vackert tun omgärdat av kyrkan, klockstapeln och gravkoret och karaktäristiskt för hela den äldre kyrkogården är närheten mellan kyrka och murar. Den senare kyrkogårdsutvidgningen har däremot en betydligt mer öppen karaktär.

2.4 Klockstapeln

Klockstapeln är byggd i början av 1800-talet och är en av flera särpräglade klockstaplar inom Rimbo pastorat. Ingången i väster till kyrkogården går genom klockstapeln som dock inte är byggd över en befintlig stiglucka såsom i Skederid. Klockstapeln är gjord i en grov klassicistisk stil. Över två kraftiga slammade gråstensmurar är klockstapeln byggd av trä med markerade släta pilastrar av trä och upptill en grov tandsnittslist. Ljudluckorna är svarttjärade. Kolonnerna är markerade i grå kulör mot väggfält i gult. Taket är ett tälttak täckt med spån, upptill krönt av en spira med förgylld stjärna. Klockorna är gjutna på 1700-talet.

2.5 Gravkor

Längs södra kyrkogårdsmuren finns det gravkor som byggdes 1840-1841 för familjen Silvertolpe enligt ritningar av Samuel Enander. Koret är byggt med sparsam dekor i tidstypisk empiristil. Norra gaveln är huvudfasad och har en risalit krönt av fronton på konsolfris. Taket är täckt med kopparplåt och murarna är av tegel. Byggnaden är utvändigt putsad i gult med vit dekor.

2.6 Bårhus

Bårhuset byggt omkring 1957 och ritat av Åke Porne ligger inbäddat i grönska i sluttningen norr om kyrkan. Bårhuset ligger längs med sluttningen, har spritputsad grågrön fasad och tak täckt med skiffer. Likt många andra bårhus som byggdes vid denna tid är det gjort med hög kvalitet och fina detaljer samtidigt som det har en anspråkslöst uttryck.

2.7 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Rö kyrka är en liten gråstenskyrka byggd som salskyrka i slutet av 1200-talet. På 1400-talet byggdes vapenhus och slogs valv av tegel i långhuset. På 1700-talet byggdes nuvarande kor med valmat yttertak samt vapenhus. Interiört fångar kalkmålningarna betraktarens intresse med ett motivval som omfattar såväl vanligare som mer ovanliga motiv i senmedeltida kalkmålningstradition. Kyrkogården är tydligt indelad i en äldre mer intim del och yngre öppnare del.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkan omfattar delar från flera olika byggnadsetapper, ursprungskyrkan från sent 1200-tal, vapenhus och valv från sent 1400-tal och.
- Även interiören omfattar delar från många olika tidsåldrar med medeltida valv och målningar, kor och predikstol från 1700-tal och snickerier med 1700-talskaraktär samt orgeln som tillägg från de senaste årtiondena.
- De relativt välbevarade kalkmålningarna är omistliga.
- Medeltida skulpturer utgör viktiga element i interiören.
- Klockstapeln är en av flera originella och intressanta klockstaplar vid kyrkor i trakten.
- Kyrkogården är tydligt uppdelad i den äldre och yngre delen med skilda karaktärer för de båda delarna. Den äldre kyrkogårdsdelen har en intim ombonad karaktär vilket upplevs tydligast där den omgärdas av kyrka, klockstapel och gravkor. Den senare delen har en mycket mer öppen karaktär.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

- Bonnier, Ann Catherine. Kyrkorna berättar : Upplands kyrkor 1250 – 1350. Upplands fornminnesförenings tidskrift nr 51, 1987.
- Kilström, Bengt Ingmar. Rö kyrka. Upplands kyrkor 148. U å, utgiven omkring 1981
- Morger, Kersti. Kulturminnesvårdsprogram för Norrtälje kommun. 1990. Område Rö kyrka och socken. På Stockholms läns museums hemsida, www.ablm.se
- Wilcke-Lindqvist, Ingeborg. Sveriges kyrkor, Uppland band V, halvband 1. Stockholm 1956